

УДК 007 : 304 : 070

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК УКРАЇНСЬКІЙ ІНФОРМАТОР (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРНИХ ДЖЕРЕЛ)

ТИМОФЄЄВА Катерина,

аспірантка,

Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Є. Коновальця, 36, м. Київ, 01133, Україна, e-mail: voix@ukr.net

У статті аналізується епістолярний доробок Пантелеймона Куліша – національного діяча, який своєю титанічною працею зумів охопити всі сфери тогочасного культурно-політичного життя України. Мета статті полягає у виявленні комунікативно-інформаційного складника в культурно-політичній діяльності П. Куліша. Завдяки наполегливій і невтомній видавничій, журналістській, перекладацькій, літературно-критичній, письменницькій, педагогічній, історично-етнографічній праці та громадсько-політичній і просвітницькій діяльності П. Куліш проявив себе блискучим українським інформатором. Уся інформативна діяльність П. Куліша спрямовувалася на подвизницьку місію – пробудження національної самосвідомості українського народу! Створення українського національного простору є запорукою успішного та гідно життя українського народу.

Ключові слова: П. Куліш, епістолярій, комунікація, інформативна діяльність, національна свідомість.

PANTELEIMON KULISH AS A UKRAINIAN INFORMATOR (BASED ON EPISTOLARY LITERATURE)

The article is devoted to the coverage of the epistolary work of Panteleimon Kulish, who by his titanic work was able to cover all spheres of the then cultural and political life of Ukraine and to become an informant. The purpose of the article is to identify the communicative and informational component in the cultural and political activity of P. Kulish. Through persistent and tireless publishing, journalistic, translation, literary-critical, writing, pedagogical, historical-ethnographic work and public-political and educational activities, Kulish has proved to be a brilliant Ukrainian informant. All of Kulish's informative activity was aimed at the ascending mission – awakening the national consciousness of the Ukrainian people! The creation of the Ukrainian national space is the key to the successful and dignified life of the Ukrainian people.

Key words: P. Kulish, epistolary, communication, informative activity, national consciousness.

Вступ. Ми знаємо Пантелеймона Куліша як пророка, ментора, проповідника української національної ідеї, ми вивчаємо його як письменника, літератора, критика, перекладача, етнографа, видавця, публіциста, історика, суспільно-політичного діяча, але ми не усвідомлюємо його як інформатора, який, уособлюючи в собі всі ці риси, своєю невтомною працею надав невичерпне інформаційне джерело у вигляді листів своїм сучасникам, і передав майбутнім поколінням, які продовжують його вивчати знову й знову, і кожний раз по-новому «відкривати» Куліша для себе і для світу! Бо Куліш і сам є тим невичерпним джерелом, що ось уже впродовж двох століть наповнює і живить українську національну культуру.

Епістолярні матеріали Куліша знаходяться у різних архівних установах не лише України (у Києві: відділ рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Наукові архівні фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, Центральний

© Тимофєєва К., 2019

державний історичний архів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; у Чернігові: Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського; у Львові: Центральний державний історичний архів України, Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника; приватні колекції, зокрема І. Айзенштока), а й світу (у Петербурзі: Відділ рукописів Російської національної бібліотеки в Петербурзі, Відділ рукописів Інституту російської літератури РАН – Пушкінський Дім, Російський державний історичний архів; у Москві, Відні, Празі та Варшаві, а також архівні матеріали діаспори). Зрозуміло, що це не всі місця, де зберігалися чи й нині зберігаються рукописи П. Куліша. Уже наявність цього факту переконливо доводить не пересічність постаті П. Куліша та його значення для української культури в цілому. Його ім'я багато років не лише замовчувалося (його творчість була заборонена для українського читача), а ще й неправильно потрактовувалося, що завдало непоправних наслідків для сприйняття його нащадками. Тож настав час відродити неоціненні забуті скарби не лише української літератури, а й культури. Ввести в науковий обіг епістолярні здобутки Куліша як інформаційний ресурс в архівах України, що дають нам можливість по-новому прочитати його листи та проаналізувати його інформативну діяльність у контексті розвитку української культури та історії, що є дуже актуальними в наш буремний час.

У 1920-х рр. видано значний масив епістолярної спадщини Куліша, що й започаткувало науковий підхід у виданні епістолярних текстів Куліша, (П. Зайцев «Листи П. Куліша до Н. Білозерської», О. Дорошкевич «Куліш і Милорадовичева», М. Возняк «П. Куліш як інформатор галицького історія літератури (його листування з О. Огоновським)», П. Рудін «М. П. Старицький та П. О. Куліш», М. Могилянський «П. О. Куліш у 90-х роках (Листи й документи)», К. Студинський «З листів П. Куліша до Омеляна Партицького», М. Слабченко «До історії відношень між П. О. Кулішем та Т. Г. Шевченком», Ол. Грушевський «Шевченко і Куліш»), Б. Шевелєв «Сторінки з життя П. Куліша за 40-их рр.», С. Глушко «Листування П. Куліша з Л. М. Жемчужниковим», М. Сумцов «Пантелеймон Куліш», С. Єфремов «Провіяний Куліш»), усі ці джерела нами опрацьовані, вони заклали міцне підґрунтя для майбутніх досліджень у царині епістолярного жанру і не дивлячись на їх поважний вік, а це вже сто років, й нині є актуальними за своїм змістом і викладом думок. Серед сучасних науковців, хто досліджує це питання є О. Федорук «Пантелеймон Куліш. Повне зібрання творів. В 2. т. Листи», Є. та О. Нахліки «Пантелеймон Куліш: між Параскою Глібовою і Горпиною Ніколаєвою», Н. Крутікова «Листи П. Куліша до В. Шенрока», С. Захаркін «Листи П. Куліша до Є. Тимченка», Н. Побірченко «Життя і постать Пантелеймона Куліша у листуванні, спогадах сучасників та шанувальників». Новий етап едіції Кулішевої спадщини розпочався із започаткування видання «Повного зібрання творів Куліша» у 35-ти т. за ред. Г. Грабовича, а логічним продовженням є 40-ка томне видання, яке готується до друку, про це ми дізналися, відвідавши у серпні цього року міжмузейний виставковий проект, присвячений 200-річчю від дня народження П. А. Куліша в Музеї книги та друкарства, віримо й сподіваємося, що Кулішеві надбання будуть зафіксовані й належним чином оцінені українським суспільством. Але чомусь Куліша недооцінюють і мало звертають уваги на його інформативну діяльність, яка увібрала в себе усі сфери культурно-політичного життя України, саме у царині соціальних комунікацій дуже бракує наукових розвідок у цьому напрямку. Сьогодні Куліш постає сучасним інформатором, комунікатором, PR-менеджером, який своєю титанічної працею пробуджував українську національну самосвідомість, збагачував українську культуру неперевершеними самобутніми й самоідентичними джерелами, додержуючись загальноєвропейських принципів розвитку і свободи. Ми маємо висвітлювати та пропагувати комунікативно-інфор-

мативну діяльність Пантелеймона Куліша, пропагуючи таким чином українську національну культуру, а як відомо, інформація керує світом!

Мета статті полягає у науковій реконструкції епістолярної спадщини Пантелеймона Куліша, зосередженої в архівах України, а також у висвітленні комунікативно-інформаційної діяльності П. Куліша, яка заклала міцні підвалини для творення української національної культури та самосвідомості.

Методологія дослідження базується, насамперед, на методах архівознавства й джерелознавства, а також на біографічному аналізі (для реконструкції життєвого й творчого шляху), на історичному аналізі (для відтворення хронологічних меж, в яких відбувалося листування між адресатами), культурно-історичному методі (спрямований на висвітлення комунікативно-інформативної діяльності П. Куліша).

Результати й обговорення. У передмові до Сотих роковин з дня народження Куліша, у спецвипуску журналу «Книгарь» (1919) дуже красномовно зазначалося, що «можна сподіватися, лише тепер, в столітні роковини народження, настає для нього доба об’єктивного наукового вивчення. Куліш стає для нас не живим супротивником, а цікавою та повчаючою сторінкою минулого, необхідним етапом в історії в нашого культурного розвитку – і разом з тим вірним слугою українського слова, що не вважаючи ні на які свої помилки та урочисті обіцянки, не зламав “свого українського пера”» [4]. Упродовж наступних ста років відбулося чимало трансформацій щодо вивчення як постаті, так і творчості П. Куліша. У 20-х рр. XIX ст. було видано значний масив епістолярного доробку Куліша, що знаменувало початок наукових студій над епістолярними текстами Куліша. А ще 20–30 рр. виявилися дуже плідними для наукових досліджень, які вплинули на формування галузі кулішевознавства, яка увібрала в себе сфери літературознавства, філології, філософії, культурології, історії та історіографії України, педагогіки та політології, це ніби період «розквіту» вивчення Кулішевої спадщини. У 30–80 рр. наукове вивчення творчості Куліша під грифом «буржуазного націоналіста» було призупинене і заборонене. Лише за кордоном можна було займатися науковою діяльністю, але дослідники не мали доступу до архівних установ, де знаходилися документи та матеріали доби Куліша. Після довготривалого забуття (більше ніж пів століття) Кулішевий доробок повертається до наукового обігу, а проголошення Незалежності України лише посприяло цьому процесу. Сучасний етап наукового вивчення спадщини Куліша розпочався з видавництва «Повного зібрання творів Куліша» у 35-ти томах за редакцією Г. Грабовича, який так визначив місце Куліша в історії української культури: «Пантелеймон Куліш є центральною, ключовою постаттю в становленні модерної української літератури і культури і водночас – рушієм і засновником новітньої української інтелектуальної, критичної думки та тих вимірів національної свідомості, які на ній будуються» [6, с. 7]. Нині у двох томах підготовлено серію «Листи», де подано двобічну кореспонденцію Куліша.

Його кореспондентами були найрізноманітніші за суспільним становищем, національністю і фахом люди; були серед них науковці, письменники, видавці, цензори, були й видатні особистості, які відіграли важливу роль у становленні національної свідомості та творенні історії України. Серед них Г. Галаган, Тарновські – батько й син, Т. Шевченко, О. та М. Білозерські, М. Костомаров, М. Грабовський, Д. Мордовцев, І. Хильчевський, Д. Каменецький, С. Нос, Н. Стороженко, В. Барвинський, М. Лободовський, М. Юзефович, М. Максимович, Й. Бодяньський, П. Чуйкевич, А. Рамбо, С. Аксаков, М. Драгоманов, М. Павлик, Марко Вовчок, М. Номис (Симон), дружина О. Білозерська-Куліш (Ганна Барвінок), П. Плетньов, О. Кониський, Л. Милорадовичівна, І. Пулюй, П. Сердок, Ю. Крашевський та багато інших. Можемо назвати до сотні прізвищ людей, з якими листувався Куліш, і це всі яскраві та різноманітні постаті, або ж близькі по духу люди. Таке широке коло кореспондентів та інтереси, що їх об’єднували свідчить про злагоджену комунікативну ді-

яльність Куліша, взаємний обмін ідеями, думками і почуттями, що є основою для спілкування. Куліш умів вести перемовини з людьми творчих та наукових осередків, а також займався видавничою діяльністю, яка потребувала й комерційних здібностей. Він збирав навколо себе адресантів для вирішення такого важливого питання як діяльність видавництва. Був причетний до видання кількох українських часописів, серед них альманах «Хата», загальноукраїнський журнал «Основа», львівський журнал «Правда», «Журнал Министерства путей сообщений». Оскільки на його думку лише національна преса могла *«дати южно-руському слову гражданство»* [10, Стб. 1513]. Куліш добре знався на історії, то ж це допомагало йому у формуванні своїх громадсько-політичних позицій, які він відстоював на сторінках журналів. Куліш прискіпливо ставився до відбору, подачі статей, які мають вплив на українського читача, і в одному з листів до Як. Головацького від 28 січня 1861 р. зауважував: *«я не раджу редактору друкувати всяку всячину, а лучче маленькі видавати книжки, та коштовні, а він зробив із часопису шпиталь для всяких калік і недорік, що аж дивитись сумно»* [11, 250], але від безвихідного становища в кінці листа погоджується й на те, що є, мовляв: *«Ну, та нехай уже хоть такий буде»* [11, 250]. Куліш мав листовно-ділові відносини з такими видавцями, як О. Партицький, А. Вахнянин, С. Подолинський, але у кінцевому результаті через свій запальний характер та непорозуміння у фінансових питаннях, що призвели до чвар і розірвання кореспондентських відносин, а разом і розірвання кореспондентських пар. Проте думка і слово Куліша були важливими при вирішенні багатьох питань, зокрема освіти, тож у нього просили допомоги і підтримки, на підтвердження наших слів цитуємо лист А. Вахнянина до П. Куліша від 22 червня 1868 р.: *«У мене така думка, щоби поїхати по шкільним році до міністра просвіти Гаснера та йому у чотири очі виложити все чого ми для шкіл наших домагаємось. Йому треба би в роді меморандум дати щось в руки, з чого би він ясно зміг пізнати, хто і що ми, і чого хочеться нам. Я вироблю таке меморандум, а Ви, Добродію, коли ласка, подайте мені і Вашу гадку в сьому ділі, як лучше би справу повести, та на що іменно вагу цілу покласти»* [11, с. 292]. Куліша поважали і прислухалися до його порад, бо вбачали в ньому просвітника і проповідника, ось маємо лист Як. Головацького до П. Куліша від 12 липня 1866 р.: *«Вы снабжаете меня литературными новостями, которые должны иметь в нынешнее время по настроенности умов самые дальные последствия в духовном развитии Славян, особенно ляхов»* [11, с. 254]. Куліш був справжнім інформатором, який надавав відомості про літературне та суспільно-політичне життя українців, і його адресанти з невимовним трепетом чекали цих листів. Маємо один із таких листів – це кореспонденція Як. Головацького до П. Куліша від 30 червня 1859 р.: *«я усильно Вас прошуен би, щоб Ви мені доносили дещо о ході и успехах нашей малоруськой словесности и взагалі обо всім, що дотикає движенья народности малоруськой»* [11, с. 243]. Відбувався взаємний процес обміну думками та ідеями між адресатами, у листі до редакції «Мети» від 1863 р. Куліш просив: *«Словіть мене, як у Вас іде літературна робота: що у Вас друкують. Чого сподіваються, чого жадають? Яких книжок найбільш розкупувають люди: чи історичних, чи словесних, чи господарських, чи яких інших?»* [11, с. 261]. Видавнича діяльність відіграла одну з головних ролей у становленні Куліша як інформатора, бо завдяки друкованому слову можна поширити інформацію з тією чи іншою метою.

У листі до Г. Галагана П. Куліш писав: *«Спасеніє нашого краю в нашому слові»* [10, Стб. 1517]. Мова – як засіб спілкування і передачі думок, і це Куліш розумів як ніхто інший. Саме мова виступає тим сильним об'єднуючим ланцюжком, що сполучає між собою людей в суспільстві, тому то Куліш й зазначав, що *«слово земляка укаже землякові, і явиться сила общественна, которой тепер немає, явиться воля й дума єдина»* [10, Стб. 1519]. Редакція «Основи» є осередком інформативної роботи Куліша. Він фактично бере на себе редакторську працю, виправляє весь літератур-

ний матеріал, не минаючи видатних авторів, взагалі пильнуючи, щоб українське слово йшло в люди причепурене й гідне пошани [10, Стб. 1537].

Народна освіта є основним рушієм у розбудові української держави та розвитку народу. Куліш вважав, що культуру українцям люду повинно було дати рідне письменство, широкий розвиток рідного слова, наука і освіта. Тому Куліш велику увагу приділяв народній школі, укладаючи програми підручників, популяризував наукову та просвітницьку роботу по селах. Він перший, хто подає своїм землякам ідею про значимість професійної освіти, і радить замість пам’ятника Шевченкові, спорудити хліборобсько-ремісничу безплатну школу [10, Стб. 1518]. Для підвищення загально-освітнього рівня населення він видає широко популярні «метелики» – дешеві книжечки серії «Сільська бібліотека». Український громадсько-політичний діяч О. Барвінський, працюючи над укладанням Читанки для школярів гімназії, в якій мали б бути подані взірці усної народної творчості та твори українських письменників XIX ст., звертався за допомогою до Куліша як до «експерта», який знав, «хто розвивав, а хто не розвивав українське слово» [1, с. 191]. Куліш дуже відповідально поставився до цієї місії, і в приватному листуванні до О. Барвінського від 21 квітня 1869 р. зазначив: *«На читанку я дивлюся так, що з неї учні зачерпатимуть хорошого смаку і доброго розуму. Тим треба в неї вбрати тільки найкраще з найкращого»* [1, с. 175]. Куліш щиро і палко відстоював ідеї розвитку української культури і науки.

Возвеличував велич українського народу через українське слово, взявши за основу кращі грецькі літературні традиції, а саме гомерівську «Ідіаду», яку мріяв створити на український лад. Пантелеймон Куліш хотів «собрать думы о всех малорусских гетьманах и, объединить их в одно целое, создать нечто подобное Гомеровской эпопеи» [7, с. 86]. Але, на жаль, йому це вдалося неповністю, оскільки «об одном народныя массы не сложили совсем песен, о другом – уже успели забыть сложения» [7, с. 87], тоді Куліш вирішив «взять все известные ему народныя думы, расположить их в хронологическом порядке, а пробелы заполнить думами собственного сочинения» [7, с. 87], що й Куліш зробив, використавши власні знання й талант.

Освіта, культура, мова – це головні чинники, що мають неабиякий вплив на людську свідомість і її культурну обізнаність, тож Куліш, озброївшись цими основними атрибутами, впливав на формування української національної свідомості, яка була головною ідеєю його життя. Він намагається долучити українського читача до європейської літератури застосовуючи переклад творів Шекспіра, Байрона, Гете, Гейне, Шіллера українською мовою. Він робить все можливе аби рідна мова мала необхідні ресурси та інструментарій для відтворення краси іншомовного слова в українському перекладі. У цьому напрямку Куліш зробив багато цінного й корисного. У кореспонденції до О. Барвінського від 26 серпня 1881 р. П. Куліш зізнається: *«Коли б Шекспір зробився читанням любим, це отверезило б нашу літературу мізерну й дало б їй крила. А коли б комедії і трагедії Шекспірові зібрали земляків до театру, то це була б найкраща для них школа, ніж усі наші писання й співання. Така моя мета; така спонка до перекладу Шекспірових творів»* [1, с. 189].

Біблія є тим живим осередком, який впродовж віків несе закодовану інформацію для людства, і дякуючи П. Кулішу та І. Пулюю український народ може читати і вивчати Біблію рідною мовою, що зближує, об’єднує і гуртує нашу українську націю! Своїми думками про Святе Письмо Куліш ділиться з О. Гатчуком у листі від 4 вересня 1872 р.: *«Не релігія, а словесність у мене на думці. Слово наше матиме який ужиток з мого перекладу... Колись, як і слід нашого життя зникне, може, й релігія, коли обіпреться на розумну, правдиву екзегетику, візьме з моєї праці свою долю вжитку»* [9, с. 49]. Переклад Біблії є свідченням неймовірної інформативної діяльності Куліша, який неможливо переоцінити.

Кореспонденція Куліша має ідеологічне спрямування, він заклав настільки міцні підвалини для поширення національної самосвідомості в Україні, які й до нині

живлять українську душу. На підтвердження наших слів маємо лист Куліша до Г. Галагана: *«Я вірю в будучність нашого краю і в неможливість стерти самосвідомість..., що родиться у свіжих українських умах... Лише ми, прибиті довголітніми невдачами, утисками, напастливим лакомством сильних і авантюристів, сумніваємося в собі, не довіряємо ні своєму слову, ні своєму чуттю і вирімо науці людей, що в нас не жили і нас не знають»* [10, Стб. 1518].

Куліша визнавали як компетентного українського історика і діяча. І це небезпідставно, адже Куліш був учасником Київської археографічної комісії, яка розшувала та збирала для наукового оброблення джерела української історії. Стояв біля витоків української архівістики і займаючись архівознавчою діяльністю, Куліш мав на меті *«освітлюючи в загальнодоступній формі важливі моменти минулого українського життя та привчаючи широкі маси до свідомого ставлення і розуміння рідної старовини»* [2, с. 26]. За своєю суттю, архів – носій правдивої інформації, першоджерело, тож Куліш, шукаючи історичної правди, прагнув донести її до української спільноти. Хотів відновити історичні події, шляхом пошуку народних споминів та переказів про коліївщину, бо вбачав багато неточностей і прогалин у цьому історичному явищі. У своєму листі до голови Київської археографічної комісії М. Юзефовича Куліш писав: *«Здесь я надеюсь собрать сведения о гайдамаках потом поеду через Корсунь на другую сторону Днепра»* [2, с. 24]. І Куліш був першим, хто почав знайомити Шевченка з новими здобутками історіографії, тому й вплинув на історичний світогляд Шевченка [2, с. 24]. Він шукав історичні джерела для відновлення історичної спадщини України.

Беручи участь у наукових подорожах та збираючи пам'ятки минулого українського життя, Куліш дивився на минуле українського народу не лише очима дослідника, історика, він був окрім того й письменником, який і своєю літературною працею створював образ інформатора, на підтвердження наших слів цитуємо ліричний лист П. Куліша до П. Глібової від 6 квітня 1862 р.: *«Лучшая часть моего существа принадлежит литературе, как средству действовать благотворно на общество»* [3, с. 282].

Його журналістська діяльність, неймовірна жадоба пізнати все більше й більше людей, невгамовне поширення кіл знайомства, колосальний обсяг листування, подорожі, раз у раз нові захоплення – усе це накопичення сприяє багатому інформаційного потенціалу в самому собі, і з яким він ділиться зі своїм адресантами, відбувається ось той нескінченний взаємообмін думок та ідей. Але разом з ти Куліш був дуже самотнім, його не завжди розуміли і він дуже часто залишався без підтримки свого оточення, подекуди йому бракувало спілкування (не дивлячись на широке коло адресантів), людей, але головною причиною його самотності була «гаряча вдача», яка завжала спільній праці з будь-ким, і він все покладав на свої власні плечі. Був він, кажучи словами В. Петрова «парламентар без парламенту, лідер без партії, громадський діяч без трибуни, журналіст без журналу, людина великих планів і великих підприємств без матеріальної бази» [12, с. 66]. Саме на цьому прикладі дуже яскраво проглядається його двоїста натура, мінлива вдача, яку йому дуже часто закидають і критики, і поціновувачі його таланту! Проте вже відомо й доведено психологами, що зміна думок і поглядів свідчить про розширення кругозору, удосконалення власних здібностей і є наслідком безперервного розвитку! А Куліш як ніхто інший постійно удосконалювався своєю працею заради розвитку не лише українського суспільства!

У пантеоні українських діячів імення Куліша звичайно ставиться поруч з Шевченком і Костомаровим, як визначна трійця основоположників українського національного руху в ХІХ ст. У цій трійці Куліш, представник демократичного панства, зійшовся на ґрунті національної ідеї з самим демосом в особі Шевченка і з представником інтелігентської верстви в особі Костомарова [10, Стб. 1527]. Культурна діяльність Пантелеймона Олександровича нерозривно пов'язана з його політично-соціальними справами, адже культура й політика є невід'ємним складником і запо-

рукою соціально-економічного добробуту суспільства. Про це свідчить його активна участь у створенні та роботі таємного товариства «Кирило-Мефодієвське братство». Ідеалом братчиків було створення української держави, яка б мала увійти до республіканської федерації слов'янських народів. Кирило-мефодіївці дбали про розвиток української мови, мали намір заснувати школи з рідною мовою навчання, видавши книжки й посібники для «простого народу». [5, с. 174–175]. Братчики розуміли, що соціальне благополуччя народу залежить від рівня його культурного розвитку, тому й ставили собі за мету «развитие малорусской литературы и поднятие крепостного народа – из рабства духовного и социального» [7, с. 80]. Тож П. Куліш писав: *«Мы знали, что в Англии не право и не декрет, а культура уничтожила крепостное право»* [7, с. 80]. У європейській науці дуже важливе соціологічне значення для розвитку суспільства, а оскільки Куліш був «українцем у Європі та європейцем в Україні», то як ніхто інший розумів вагу соціологічного моменту в історії; він влучно показував дефекти традиційного освітлення історичних подій і в своїх розвідках та листуванні зазначав потребу більшої уваги до соціально-економічних мотивів в релігійних та національних стосунках старої України [10, Стб. 1529]. Він заклав дуже міцні підвали для поширення національної свідомості в Україні, про що свідчить один із листів до Г. Галагана: *«Діло тільки починається»* – це він каже про український рух, – *«і хоч які малозначні наші почини, то ідея нашої самостійності на полі думки і чуття може прийняти широкі розміри і увійти в саме життя...»* [8, Стб. 1534]. І справді, Україна нині вільна і незалежна, а настанови Куліша як ніколи актуальні для нашого сьогодення! Прагнучи перетворити українців з «нації етнографічної» на «націю політичну», Куліш був глибоко переконаний, що вивести українство з того сумного стану, в якому воно перебувало, можна тільки шляхом творення великих національно-культурних цінностей [5, с. 175].

Куліш все своє життя служив українській справі, літературному й громадському життю. Тому листи Куліша мають великий вплив на його епістолярних співрозмовників, а також важлива його роль як ініціатора в громадських справах і як агітатора національних ідей, де він постає в іпостасі українського інформатора.

То ж займаючись архівами, Куліш бажав долучити українську спільноту до правдивої української історії, інформувати український народ, щоб він був обізнаний з історичними джерелами, бо без минулого немає майбутнього!

Глибоке знання народної мови та народних звичаїв, літературний талант і широка освіта Куліша давали йому в інформативній справі велику авторитетність, не дивлячись на його диктаторську вдачу і нескінченну кількість чвар і непорозумінь між адресантами. Його листи постають величезним інформативним джерелом не лише в тогочасному, а й сучасному культурному просторі, бо як відомо, історія повторюється. Куліш був і залишається нерозкритим і не прочитаним до кінця феноменом ХІХ ст., нам залишається лише кожного разу віднаходити нові й нові факти, явища, події, що так чи інакше мали вплив на його становлення як і особистості, і як головного рушія національної ідеї.

Висновки та перспективи. П. Стебницький у своїй науковій розвідці, приуроченій до 100-літнього ювілею Куліша, ось як підсумував творчий і життєвий шлях Куліша: «Куліш зробив за своє життя далеко не все, що міг би зробити по своїм силам, але вага його позитивної праці настільки велика, що тепер, оглядаючись на прожитий Україною вік, треба перш за все признати національні заслуги Куліша, тим більше, що вони лягають на його карб, а його хиби в значній мірі виправдовуються всім ходом української історії і обставинами російської дійсності [10, Стб. 1517]. А ми хочемо підсумувати, що завдяки своїй наполегливій і невтомній видавничій, журналістській, перекладацькій, літературно-критичній, письменницькій, педагогічній, історично-етнографічній праці та громадсько-політичній і провітницькій діяльності Куліш проявив себе блискучим українським інформатором. То ж на часі

систематичне опублікування й дослідження розпорошеного Кулішевого матеріалу, що лише це й може зруйнувати упереджене ставлення до нього, а також розірвати павутину міфів і легенд, якими оповита його постать. Уся інформативна діяльність Куліша була спрямована на подвижницьку місію – пробудження національної самосвідомості українського народу! Уведені в науковий обіг епістолярні здобутки Куліша як інформаційний ресурс в архівах України дають нам можливість по-новому прочитати його листи та проаналізувати історію розвитку української культури, що є дуже актуальним у наш буремний час. І наостанок прочитаємо один дуже цікавий, змістовний, влучний і показовий текст епістоли П. Куліша до М. Погодіна: «*Согласитесь, что тяжело иметь облеченную, уже в слово идею и молчать*» [8, с. 19], то ж Куліш не мовчав, а інформував, впливав, ділився, «наставляв на шлях істинний» і словом, і ділом!

1. *Барвінський О.* Спомин з мого життя. – Львів, 1912. – 336 с.
 2. *Грушевський О.* Шевченко і Куліш // Шевченківський збірник. Т. 1. – Петербург, 1914. – С. 17–23.
 3. *Ів. К-Й.* До життєпису Куліша. На прикладі листів з П. Глібовою // Червоний шлях. – 1924. – № 8/9. – С. 268–285.
 4. *Книгарь.* Літопис українського письменства. Київ: Товариство «Час», 1919.
 5. *Корнієнко В.* Пантелеймон Куліш і Кирило-Мефодіївське братство // Творчі та ідейні шукання П. О. Куліша в контексті сьогодення : зб. наук. пр. – 2000. – С. 173–175.
 6. *Куліш П.* Повне зібрання творів. В 2. т. Т. 1: Листи. – Київ: Критика, 2005. – 648 с.
 7. *Побірченко Н.* Життя і постать Пантелеймона Куліша у листуванні, спогадах сучасників та шанувальників : в 3-х т. Т. 1. – Умань : ІПП Жовтий О. О., 2010. – 324 с.
 8. *Савченко В. П. О.* Куліш: Матеріяли і розвідки // Збірник філологічної секції НТШ. В 2 ч. Ч. 1. – Львів, 1928. С. 1–26.
 9. *Савченко Ф.* Співробітництво П. Куліша з О. Гатцуком // Збірник філологічної секції НТШ. В 2 ч. Ч. 1. – Львів, 1929. С. 43–72.
 10. *Стебницький П.* Культурно-громадська праця П. О. Куліша // Книгарь. – Київ, 1919. – Стб. 1513–1544.
 11. *Студинський К.* Слідами Куліша // Записки НТШ. – Львів, 1928 – С. 241–306.
 12. *Шерех Ю.* Третя сторожа: Літ. Мистецтво. Ідеології. – Київ: Дніпро, 1993. – 590 с.
1. Barvinskyi, O. (1912), «Spomyn z moho zhyttia» [Reminiscence from my life], Lviv, Ukrainian.
 2. Hrushevskiy, O. (1914), «Shevchenko and Kulish. T. 1.», *Shevchenkivskiy zbirnyk*, vol.1, pp.17–23.
 3. Iv, K-Y. (1924), «To the biography of Kulish. On the example of letters from P. Hlibova», *Chervoniy shliakh*, no.8/9, pp.268–285.
 4. «Knyhar. Litopys ukrainskoho pysmenstva» (1919), [Bookstore Chronicle of Ukrainian Writing], Tovarystvo «Chas», Kyiv, Ukrainian.
 5. Kornienko, V. (2000), «Panteleimon Kulish and the Cyril and Methodius Brotherhood», *Tvorchi ta ideini shukannia P. O. Kulisha v konteksti sohodennia*, pp. 173–175.
 6. Kulish, P. (2005), *Povne zibrannia tvoriv. V 2. t. T. 1: Lysty* [A complete collection of works. In 2 vols. vol. 1: Letters], Krytyka, Kyiv, Ukrainian.
 7. Pobirchenko, N. (2010), *Zhyttia i postat Panteleimona Kulisha u lystuvanni, spohadakh suchasnykiv ta shanuvalnykiv: v 3-kh t.* [Panteleimon Kulish's life and figure in correspondence, memoirs of contemporaries and admirers: in 3 volumes], vol. 1, Uman: PE Zhovtyy, Ukrainian.
 8. Savchenko, V.P. (1928), «P. O. Kulish: Materials and Intelligence» *Zbirnyk filolohichnoi seksii Naukovoho tovarystva Shevchenka*. V 2 ch. Ch. 1. In 2 vols. vol. 1., pp. 1–26.
 9. Savchenko, F. (1929), «Collaboration of P. Kulish with O. Gatsuk» *Zbirnyk filolohichnoi seksii Naukovoho tovarystva Shevchenka*, In 2 vols. vol. 1., pp. 43–72.
 10. Stebnytskyi, P. (1919), «Cultural and social work of P. A. Kulish» *Knyhar*, pp. 1513–1544.
 11. Studynskiy, K. (1928), «In the wake of Kulish» *Zapysky Naukovoho tovarystva Shevchenka*, pp. 241–306.
 12. Sherekh, Yu. (1993), *Tretia storozha: Literaturne Mystetstvo. Ideolohii* [Third watchman: Literary art. Ideologies], Dnipro, Kyiv, Ukrainian.

UDC 007 : 304 : 070

PANTELEIMON KULISH AS A UKRAINIAN INFORMATOR (BASED ON EPISTOLARY LITERATURE)

Tymofieieva Kateryna, PhD student,

Kyiv National University of Culture and Arts, 36, E. Konovalets St., Kyiv, 03150, Ukraine, e-mail: voix@ukr.net.

ORCID iD 0000-0002-6996-0566

Introduction. We know Panteleimon Kulish as a prophet, mentor, preacher of the Ukrainian national idea; in all these features, through his tireless work, he provided an inexhaustible source of information in the form of letters to his contemporaries, and passed on to future generations who continue to study him again and again, and each time a new «discovery» of Kulish for himself and for his itu! For Kulish himself is the inexhaustible source that has been filling and nourishing Ukrainian national culture for two centuries. Pantelejmon Kulish managed to overcome all spheres of that time cultural and political life of Ukraine the titanic labour and appear in offense by an informant. Epistolary materials of Kulish’s are in the different archived establishments of not only Ukraine but also world, therefore need arrangement.

Actuality. In 1920th the considerable array of epistolary inheritance of Kulish’s is give n out, that and put beginning to scientific approach in edition of epistolary texts of Kulish’ s, however and presently the large enough pleiad of the Ukrainian researchers occupies stud y epistola of Kulish’s. But for some reason Kulish underestimate and displace small attentio n on his informing activity, that absorbed for itself all spheres of cultural and political life o f Ukraine, exactly in area of social communications scientific secret services very failing in this direction.

The aim of the article consists in the scientific reconstruction of epistolary inheritance of Pantelejmon Kulish’s, Ukraine concentrated in archives, and also in illumination of communicative – informative activity of P. Kulish’s, that laid the strong foundations for creation of the Ukrainian national culture and consciousness.

Research methodology it is based, first of all, on the methods on archives, and also on a biographic analysis (for the reconstruction of vital and creative way), on a historica l analysis (for the recreation of chronologic limits in that there was correspondence betwe en addressees), cultural and historical method (sent to illumination of communicative-informing activity of P. Kulish’s).

Conclusions. Due to the persistent and tireless publishing, journalistic, of tr anslating literature and criticism, writer, pedagogical, historically ethnographi c labour and public political and elucidative activity Kulish proved the brilliant Ukrainian informant. Then topically systematic publication and research of neb ulized Kulish’s of material, that only it and can prang the preconceived attitude toward him, and also to tear the spider web of myths and legends his figure is obvolute that. All informing activity of Kulish’s was sent to the selfless mission – awakening of national co nsciousness of the Ukrainian people!

Given in scientific turnover epistolary achievements of Kulish’s as an informative resou rce in the archives of Ukraine is given to us possibility newly to read his folias and analyse hi story of development of the Ukrainian culture that is very actual in our stormy.

Key words: *P. Kulish, epistolary, communication, informative activity, national consciousness.*

Стаття надійшла до редакції 08.09.2019